ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 100, Ocak 2019, s. 439-457

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.39874>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

23.11.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

29.01.2020

Serkan KARADAĞ

İstanbul Gelişim Üniversitesi, İşletme Doktora Programı Tez Dönemi Öğrencisi
serkankaradag3449@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Erdem BAĞCI

, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İngilizce İşletme
Bölümü,
ebagci@gelisim.edu.tr

DÖVİZ KURUNDAKİ YÜKSELMENİN TURİZM SEKTÖRÜNE ETKİSİ: 2010-2018 ARASI TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Öz

Turizm Sektörü, dünya ve Türkiye ekonomisinde gün geçtikçe önem kazanan ve zamanla önemini kaybetmeyen sektörlerdendir. Türkiye'nin turizm gelirleri 2018 yılında 25,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Sektörün ülkemiz için önemi, bilhassa ekonomik kalkınmada gereksinim duyulan sermayenin sağlanması, istihdam imkanlarının artırılması ve dış ticaret açıklarının giderilmesine yardımcı olması gibi yararlarından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda turizm gelirleri döviz kurlarından etkilenmektedir. Döviz kurları yükseldiğinde turistik mal ve hizmetler ucuzlayacağından, talep artışının sonrasında ülkenin turizm gelirlerine olumlu etkiler sağlaması beklenir. Döviz kurları düştüğünde ise ülkenin turizm gelirleri düşme eğilimine girer. Bu nedenle turizm gelirlerinin döviz kuruyla ilişkisi araştırmacıların ve politika yapıcıların ilgisini çekmektedir. Bu çalışmada döviz kuru yüksekliğinin turizm sektörüne etkisi 2010-2018 yılları arasında Türkiye örneği üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmada turizm gelirlerine ve döviz kuruna ilişkin istatistikler kullanılarak yapılan hesaplamalarla bir sonuca varılmıştır. Araştırma sonucunda döviz kuru yüksekliğinin ülkeye gelen turist sayısını artırdığı, gelen döviz miktarının artmadığı, gelen turistlerin daha az dövizle daha çok hizmet aldıkları sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Döviz Kuru, Turizm Gelirleri, Türkiye.

JEL Sınıflaması: B22, L83, O24

THE EFFECT OF THE RISE IN EXCHANGE RATE ON TOURISM SECTOR: THE EXAMPLE OF TURKEY BETWEEN 2010 AND 2018

Abstract

The Tourism sector, in the World and the Turkey's economy gaining importance day by day and is one sector that does not lose its importance over time. Turkey's tourism revenues in 2018 were realized as 25,2 billion dollars. The importance of the sector for our country stems from the benefits such as providing capital needed in economic development, increasing employment opportunities and helping to eliminate foreign trade deficits. In this context, tourism revenues are affected by exchange rates. It is expected that after the increase in demand, it will have positive effects on the tourism revenues of the country, since the exchange rates increase, because the touristic goods and services are cheap. When the exchange rates fall, tourism revenues of the country tend to decrease. For this reason, the relationship between tourism revenues and the exchange rate attracts researchers and policy makers. This study attempted to examine the case of Turkey between the years of 2010-2018 the height of the exchange rate in effect on the tourism sector. In the research, a result has been reached with the calculations made by using statistics on tourism revenues and exchange rates. As a result of the research, it was concluded that the height of the exchange rate increased the number of tourists coming to the country, but the amount of foreign currency did not increase, and that the incoming tourists received more services with less foreign currency.

Keywords: Exchange rate, Tourism Revenues, Turkey.

JEL Classification: B22, L83, O24

GİRİŞ

Dünya ekonomisi üzerindeki küreselleşme eğilimleri 1980'li yıllarla birlikte ivme kazanmış ve bu küreselleşmeye Türkiye ekonomisi 1980 sonrası dönemde entegre olmayı başarabilmiştir. Küresel ekonominin bir neticesi olarak finansal gelişmelerden ve ekonomik krizlerden etkilenen bir ülke haline gelmiş olan Türkiye, özellikle hizmet sektöründe önemli kırılganlık göstermeye başlamış ve bu kırılganlığın etkilerini döviz kurlarıyla ödemeler bilançosunda daha çok hissetmiştir. Turizm sektörü hizmet sektörü içerisinde katma değer bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle, döviz kurundaki yükselmenin girdi maliyetini arttırmasının yanında fiyatlama açısından rekabet gücü sağlaması açısından, döviz kurlarının artış gösterdiği dönemlerde turizm sektörünün yakından izlenmesi gerekmektedir. Özellikle terör, güvenlik olayları, bulaşıcı ve salgın hastalıklar, politik ve siyasi kargaşalar, doğal afetler gibi bazı önemli faktörlere ek olarak döviz kuru dalgalanmalarının turizm sektörü üzerindeki etkileri araştırmacıların dikkatlerini çeken bir konuya dönüşmüştür (Bozkurt ve Pekmezci, 2015:91-92).

Turizm Sektörü, küresel ekonomi içinde gittikçe önemli hale gelen ve zaman içinde önemini yitirmeyen sektörlerden biri olarak görülmektedir. Turizm sektörü ülkelerin kalkınmasında gerekli olan sermayenin elde edilmesinde üstlendiği önemli rolünden dolayı "bacasız sanayi" olarak da adlandırılmaktadır. Bilhassa doğal ve tarihi güzellikleri olan ülkeler, bu avantajlı durumlarını turistik taleplerle birleştirdikleri zaman turizm gelirlerini arttırabilmektedirler. Böylece ekonomik kalkınmada ve büyümede ihtiyaç duyulan sermaye ülkeler tarafından sağlarken,

emeğin yoğun olduğu tekniklerinin kullanılıyor olması nedeniyle, aynı zamanda ülkedeki istihdam düzeyi de yükselmektedir (Şen ve Şit, 2015: 6752). Turizm sektörünün önemli olmasının bir başka sebebi de, döviz kazandırıcı özelliğinin olmasıdır. Bilhassa gelişmekte olan ülkelerin cari işlemler dengesindeki dengesizliğin en önemli nedeni olan dış ticaret açığının olumsuz etkisini azaltarak, cari işlemler dengesinin sağlanması konusunda turizm sektöründen sağlanan gelirler önemli bir döviz girdisi sağlamaktadır (Uğuz ve Topbaş, 2011: 2).

Turizm sektörünün yukarıda sayılan öneminden dolayı ülkeler dış ticaret açıklarının giderilmesi, istihdam seviyesinin yükseltilmesi ve ekonomik kalkınmanın sağlanması amacı ile turizm gelirlerinin artırılmasının farklı yollarını araştırmışlardır. Bu kapsamda ülkelerin turizm sektörüne vermiş oldukları teşvikler, turist sayısı, uluslararası gelir, reel yatırımlar, turistik mal ve hizmetlerin çeşitliliği, turistik mal ve hizmetlerin fiyatları, politik istikrar, reklam gibi unsurların yanında döviz kurlarındaki değişimler de turizm gelirlerinin ana belirleyicilerinden belki de en önemlilerinden biridir. Döviz kurlarındaki artışın turizm sektöründen sağlanan gelirleri üzerinde belirleyici bir role sahip olması turistik mal ve hizmetlerin uluslararası göreceli fiyatlama durumuyla ilgili ilgilidir. Klasik yaklaşıma göre, *“bir ülke parasının değerindeki değişimler ile onun gerçekleştirdiği uluslararası ticaret akımları arasında yakın bir ilişki vardır”* (Seyidoğlu, 2009: 312). Bu çalışmada ülkemizdeki döviz kurlarının (ABD Doları, Euro ve Rus Rublesi) son 10 yıllık değişimleriyle, Türkiye’nin son 10 yıllık turizm gelirleri karşılaştırılarak döviz kuru yükseliği ile turizm gelirleri arasındaki ilişki analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla önce ilgili konuda yapılmış literatür taramasına yer verilmiş, devamında ilişkinin varlığı üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

1.DÖVİZ KURLARINA İLİŞKİN TEORİK VE LİTERATUREL BAKIŞ

1.1.Döviz Kuru Sistemleri

Döviz kuru sistemleri "Serbest ya da Esnek Döviz Kuru Sistemi" ve "Sabit Döviz Kuru Sistemi" olarak iki başlıkta ele alınabilir. Bunların dışında, günümüzde uygulanmayan Bretton Woods Para Sistemi, para kuruluyla aynı anda sabit ve esnek kur sisteminin özelliklerini taşıyan karma döviz kuru sistemlerinden de söz edilebilir.

Bretton Woods Para Sistemi (1944–1973): 2. Dünya Savaşı’nın sona ermesinin ardından dünya ticaretinin serbestleştirilmesi, savaş nedeniyle zarar gören ekonomilere destek olunması ve ticari-mali bir sistem olan Bretton Woods sisteminin yürürlüğe konulması için düzenlenen konferansa 44 ülke temsilcisi katılmıştır. Bretton Woods Para Sistemi, esasında ayarlanabilir sabit kur sistemine dayanmaktadır. ABD’nin haricindeki tüm Uluslararası Para Fonu (IMF) üyeleri resmi kurdan paralarının değerini dolar cinsinden tanımlamıştır. ABD ise parasını 1 ons = 35 \$’dan altına bağlamıştır. Böylece her ülkenin parası dolaylı yoldan da olsa altına bağlanmıştır (Seyidoğlu, 2003:492). Bu sebeple sisteme “altın kambiyo sistemi” de denilmiştir. Bu sistemde ulusal paraların dolar karşısında dalgalanma payı (± 1) olarak belirlenmiştir. Merkez bankalarının, ulusal paralarının değerinin döviz piyasasında alımını ve satımını yapmak yoluyla bu dalgalanma sınırlarının dahilinde kalması planlanmıştır. Ödemeler bilançosundaki dengesizliklerin giderilmesi için parite değişikliği yapma olanağı tanınmıştır. Ancak sistemin temeli sabit kur sistemi olduğundan devalüasyon ve revalüasyon, başvurulması gereken son çare olarak görülmüştür. Bretton Woods Para Sistemi’nin ortaya çıkması ile beraber dış ticaret açığı veren ülkelere kredi sağlamak için IMF kurulmuştur. Dış ticaret açıkları bu kredilerle giderilemez ise, IMF’nin izin vermesi koşuluyla devalüasyon yapılabilir görüşü savunulmuştur. Sistemin kurulduğu zamandan 1950’lerin başlarına kadar olan dönemde, dünya genelinde önemli sayılabilecek derecede

dolar kıtlığı çekilmiştir. Ekonomileri savaşta zarar gören ülkeler, içerisinde bulundukları darboğazdan kurtulabilmek için ellerindeki tüm altın rezervlerini dolar karşılığında ABD'ye vermiş, ABD ise Marshall yardımları adı altında bu ülkelere ekonomik destekler vermiştir. ABD'nin kendi dış ticaret açıklarının artmasıyla dünyadaki para arzının artırılmasını engellemiştir. 1950'lerin sonlarına gelindiğinde dolar kıtlığı yerini dolar bolluğuna bırakmış ve bu da doların aşırı değerlenmesine neden olmuştur. 1960'lı yılların başlarında Amerika'daki altın stoklarının erimesi, doların devalüe edileceği söylentilerinin artmasına neden olmuş, sonlarındaysa finans piyasalarında sürekli istikrarsızlıklar yaşanmış ve ABD ödemeler bilançosu fazla veren ülkelere paralarını dolar karşısında revalüe etmesini istemiş ancak bu ülkeler bu isteğe sıcak bakmamışlardır. Bu sıkıntılı sürecin sonunda 1973 yılından sonra Avrupa Topluluğu ülkeleri paralarını sabit kurdan birbirlerinin paralarına bağlamışlar, doların karşısında ayrı ayrı dalgalanmaya bırakmışlar ve böylece 1944 yılından beri uygulanan Bretton Woods Sistemi sona ermiştir.

Yeni Döviz Kuru Sistemleri: Bretton Woods Para Sistemi'nin sona ermesinin ardından IMF, yeni düzenlemelerde bulunmuş ve üyelerine "dalgalı" veya "sabit" kur sistemlerinden hangisini isterlerse kabul edebileceklerini bildirmiştir. Fakat kabul ettikleri sistemi ve yapacakları değişiklikleri belirli zaman aralıklarıyla IMF'ye bildirmelerinin gerektiğini belirtmiştir.

Sabit Döviz Kuru Sistemi: Bu kur sisteminde, ulusal paraların diğer paralar ile değişim oranı resmi otoriteler tarafından belirlenmektedir. Dövizin talebinde veya arzında oluşan bir değişikliğin döviz kuru üzerinde etkisi olmaz. Sabit döviz kuru sisteminde döviz kurları yalnızca ihtiyaç duyulduğu hallerde, hükümetlerce yükseltilir veya düşürülür. Döviz kurlarında istikrar, Merkez Bankası'nın döviz piyasasına satıcı ve alıcı olarak müdahalesiyle sağlanır. Bu müdahalenin yapılabilmesi Merkez Bankası'nın elinde yeterince altının ve yabancı döviz rezervinin olmasına bağlıdır. Örneğin; döviz kurları yükselişe geçtiğinde bu yükselişi durdurmak için Merkez Bankası piyasaya döviz satışı gerçekleştirir. Ters durumda, döviz kurlarının düşüşüyle Merkez Bankası alım yaparak kuru sabit tutar. Küresel bazda ekonomileri önemli derecede etkilemiş olan Asya Krizi ile beraber, para politikaları uluslararası düzeyde yeniden öne çıkmıştır. Merkez Bankacılığı Sistemine alternatifler aranmış ve Para Kurulu rejimi gündeme gelmiştir. Bu düşüncenin gündeme gelmesinde Asya Krizi'nden en çok etkilenmiş olan Endonezya hükümetinin IMF ile yapılmış olan anlaşmaları yok sayarak, para kurulu sistemine geçme konusunu düşünmesi etkili olmuştur (Velioğlu, 1997:14).

Para Kurulu: Para Kurulu sistemi para arzı üzerindeki kontrolü parasal otoriteden alır. Yalnızca döviz ve döviz cinsinden varlıkların karşılığında sabit kurdan piyasaya para arz etmek ile yükümlüdür. Merkez Bankası çatısının altında oluşturulmuş olsa da, para kurulu için bazı ön şartların yerine getirilmesi gerekir. Bu şartlar sağlanmış olsa bile, adı konmamış bir para kurulu, enflasyon ile mücadele konusunda başvurulacak yapısal reformların bir parçası olabilir. Fakat enflasyonun kontrol altına alınmasında tek başına yeterli gelmeyecektir. Ayrıca makro düzeyde piyasalarda para kurulu mekanizmasından faydalanarak faizleri kolayca yükseltebilecek veya çok düşürerek enflasyona neden olabilecek bir ortamın bulunmaması gerekmektedir (Özel, 2000:92). Diğer bir deyişle siyasal, mali sektörün ve kurumsal istikrarın sağlam olması şarttır.

Esnek (Serbest-Değişken) Döviz Kuru Sistemi: Bu kur rejimi; merkez bankalarının döviz piyasalarında kura müdahale etmediği ve paranın kendisinin nominal çapa olarak kabul edildiği bir rejimdir (Arat, 2003:7). Ülke ekonomisinde serbest bir döviz piyasası vardır ve bu piyasada oluşan toplam döviz arzı ve talebi döviz fiyatlarını belirlemektedir. Piyasada arz ya da talepte bir değişiklik olduğunda, döviz kuru, piyasada oluşan yeni denge nedeni ile otomatik olarak

yeniden belirlenir. Esnek kur sisteminde hükümetler hiçbir şekilde müdahalede bulunmamalıdır. Fakat, uygulamada hükümetlerce Merkez Bankaları yoluyla, piyasaya döviz satarak ya da piyasadan döviz alımı yapmak suretiyle, piyasanın arz ve talep dengesi değiştirilerek döviz kuru değişiminde etkili olunabilir. Bu sistem serbest ya da gözetimli dalgalanma olarak ikiye ayrılabilir. Serbest dalgalanmada, döviz kuru bir müdahale olmaksızın döviz arzına ve talebine göre belirlenmektedir. Gözetimli dalgalanmadaysa, döviz piyasalarına kamu otoriteleri tarafından bir takım dolaylı müdahaleler yapılabilmektedir. Gözetimin kapsamına göre iki çeşit dalgalanmadan söz edilebilir. Bunlar; kirli ve temiz dalgalanmadır. Kirli dalgalanma sisteminde, döviz kurlarına müdahale ülkenin rekabet gücünün artırılması için gerektiği zaman yapılmaktadır. Temiz dalgalanma sistemindeyse, yalnızca kısa süreli ve düzensiz dalgalanmaların giderilmesine yönelik olarak döviz kuruna müdahale edilmektedir. (Arat, 2003:20). Ülkemizde 2000 yılında uygulamaya konulmuş olan, fakat 2001 yılının başında dalgali kur rejimine geçilerek terkedilen yönlendirilmiş kur, sıkı mali önlemleri kapsamakta ve kapsamlı yapısal reformların uygulanmaya başlamasıyla beraber mali disiplinin sürdürülebilirliğini hedeflemekte idi. Döviz kuru politikası, hedeflenmiş enflasyona göre tespit edilmiş kur artışları önceden kamuoyuna açıklanarak enflasyonist beklentilerin kırması amaçlanmış, parasal genişlemeyse sermaye girişlerine bağlanmıştır. 2000 yılında “Enflasyonu Düşürme Programı” uygulamaya konulmuş, TL beklenilenin üzerinde değer kazanmış ve cari işlemler açığı iç talepteki canlanma, enerji fiyatlarında yaşanan yükselişler ve euro/dolar paritesinin de etkisi ile yüksek düzeylerde seyretmiştir. Fakat, 2001 yılının başında dalgali kura geçilerek programın terk edilmesinin sebebinin, ödemeler dengesi açığı olarak değerlendirilmesi gerekir (Ekşi, 2002:11–12).

Karma Sistemler: Esnek ve sabit kur sistemlerinin bileşiminden oluşan karma sistemler şu başlıklar altında incelenebilir:

Döviz Kuru Bantları'nın uygulandığı sistemde, döviz kurunun serbest bir şekilde dalgalanmasına müsaade edilerek alt ve üst sınırlar tespit edilmektedir. Bu sınırlarda kalmak şartıyla döviz kurunun döviz arzı ve talebi ile belirlenmesine müsaade edilmektedir. Fakat, döviz kurunun izin verilen limitlerin dışına çıkması diğer bir ifade ile bandın dışına taşması durumunda, resmi müdahale yapılmaktadır.

Ayarlanabilir Kur Sistemi'nde de, döviz kuru bantları sistemindeki gibi, döviz kurunun serbest olarak dalgalanabileceği bir döviz bandı belirlenmektedir. Fakat, bu sistemde, döviz kuru bantları sisteminden farklı şekilde tespit edilen döviz kuru, düzenli aralıklar ile yeniden belirlenmektedir. Ödemeler bilançosu açıklarını gidermek için para devalüe, fazlalıklarını gidermek içinse revalüe edilmektedir.

Kayan Parite Sistemi'nde, ayarlanabilir kur sistemine ek olarak, döviz kurları önce ilan edilen miktarlarda ya da sık sık belirlenen denge döviz kuruna ulaşınca dek sürekli olarak değiştirilmektedir. Kayan para sistemini uygulayan ülkelerde, döviz kurlarında yapılacak olan değişikliklerin hangi miktarda ve sıklıkla izin verileceği ve dalgalanmasına izin verilen bandın genişliği kamu otoriteleri tarafından belirlenmektedir.

Optimum Para Sahası, ulusal paralarını sabit bir kur ile birbirlerine bağlayan bir grup ülkenin, diğer ülkelerin paralarına karşı serbest bir şekilde dalgalanmaya bırakma temeline dayanmaktadır. Şayet oluşan bu paranın karı zararını aşıyorsa, para sahası optimumdur.

1.2.Literatür İncelemesi

Literatür taraması kapsamında incelenen araştırmalar değerlendirildiğinde, döviz kuru ile turizm sektöründeki gelirler arasında var olduğu düşünülen ilişkinin birbirinden farklı değişkenlerin kullanıldığı ve farklı modellerin oluşturulduğu bir çerçevede incelendiği görülmektedir. Bu kapsamda modellerin bağımlı değişkenlerinin çoğunlukla turizm gelirleri olduğu, bağımsız değişkenlerin farklılık gösterdiği ve döviz kuruna ek olarak otel fiyatları, turist sayısı, reel dünya geliri, GSYİH, turizme yapılan yatırımlar gibi değişkenlerin de kullanıldığı tespit edilmiştir. Benzerlik göstermesi bakımından turizm gelirleriyle ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların sayısı da oldukça fazladır. Aşağıdaki tabloda seçilmiş literatür özeti verilmektedir.

Tablo 1: Literatür Özetleri

YAZAR	ÜLKELER – DÖNEM	YÖNTEM	SONUÇ
UĞUZ ve TOPBAŞ (2011)	Türkiye (1990-2010)	Eşbütünleşme, EGARCH	Döviz kuru oynaklığıyla turizm talebi arasında uzun vadeli anlamlı istatistiksel bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.
JAYAT HİLAK E (2013)	Sri Lanka (1967-2011)	Granger nedensellik Eşbütünleşme,	Uzun vadede, Reel GSYİH, uluslararası turist gelirleri, reel döviz kurları arasında nedensellik ilişkisi söz konusudur. Turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
AKTAŞ, vd. (2014)	Türkiye (2003- 2011)	Eşbütünleşme, EGARCH	Döviz kurundaki dalgalanmanın turizm gelirlerini olumsuz etkilemektedir. Turizm gelirleri ile döviz kuru arasında uzun vadede zayıf da olsa bir ilişki vardır.
KOYUNCU (2015)	Türkiye (1980-2014)	Granger nedensellik	Turizm gelirlerinden cari işlemler açığına doğru tek yönlü, büyümeyle turizm gelirleri arasında tek yönlü, büyüme ile turizm gelirleri arasında çift yönlü, turizm gelirlerinden döviz kuruna doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
ŞEN ve ŞİT (2015)	Türkiye (2000-2012)	Bootsrap Tabanlı Toda Yamamoto nedensellik ve Frekans Dağılımı	Türkiye’de döviz kuru turizm gelirlerini karşılıklı etkilemektedir.
NASİR vd. (2015)	Endülüs, İspanya (2005-2012)	Çoklu regresyon analizi, EKK	Döviz kurunun yabancı turist sayısını, otel fiyatlarını, yıldızlı otel sayısını ve turizm gelirlerini etkilemektedir.

Bozkurt ve Pekmezci (2015) çalışmalarında Türkiye’de turizm sektöründeki talep ile döviz kurundaki şoklar arasında nasıl bir ilişkinin olduğunu belirlemek amacıyla teorik ve ampirik bir çalışma yapılmıştır. Çalışma kapsamında Türkiye’de 1996- 2012 yılları arası dönemi kapsayan veriler kullanılmıştır. Çalışmada talep şoklarının bir göstergesi olarak turist sayısındaki standart hata değişkeni olarak ele alınırken, döviz kuru şoklarının bir göstergesi olarak da dolar kurunun standart hatası kullanılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre turizm sektöründe yaşanan talep şokundan, döviz kurunda yaşanan şoka doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte, uzun dönemde döviz kurunda yaşanan şok ile turizm talebinde oluşan şok arasında negatif yönde bir ilişki bulunmuştur.

Öncel vd. (2016) Türkiye’de reel döviz kuruyla turizm gelirleri arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırmalarında ilişkinin varlığını ve büyüklüğünü tespit etmek için 2003 yılı 1. Ve 2015 yılı 4. dönemine ait çeyrek dönem verileri analize tabi tutmuşlardır. Analiz yöntemi olarak literatürde geniş kullanım alanı bulan Toda-Yamamoto Nedensellik analizi ve katsayı tahmini için FMOLS DOLS yöntemlerini seçmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre her iki değişken arasında eşbütünleşme ilişkisine rastlanmakla beraber, ilişkinin turizm gelirlerinden reel döviz kurlarına doğru tek yönlü nedensellik şeklinde gerçekleştiğini tespit etmişlerdir.

Mahmoudin vd. (2011), Mena ülkelerinde (1995-2007) yılları arasında ekonomik büyüme ve turizm gelirleri arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Araştırmalarının sonucunda kısa ve uzun dönemde turizm gelirleriyle ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Bunun dışında döviz kurundan ekonomik büyümeye ve döviz kurundan turizm gelirlerine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Sonuçta Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin, turizm sektörüne yapacakları yatırımlarla arzuladıkları ekonomik büyüme hızını yakalayabilecekleri sonucuna ulaşmışlardır.

Erkan vd. (2013) çalışmalarında Türkiye’de 2005-2012 yılları arasında turizm gelirleri ile turist sayısı arasındaki ilişkiyi VAR analizi ve Granger nedensellik testi ile incelemişlerdir. Araştırmalarının sonucunda Türkiye’de turizm gelirleri ile turist sayısı arasında çift taraflı bir nedensellik ilişkisinin olduğu ve reel döviz kurunun turizm gelirleri üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı sonucuna varmışlardır.

Tang (2013) çalışmasında Malezya’da 1974-2009 yılları arasında turizm gelirleri ile reel gelir arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testini kullanarak araştırmıştır. Araştırmasının sonucunda kısa dönemde turizm gelirleri ile reel gelir arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilememişken, uzun vadede çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bunun dışında reel gelirden reel turizm gelirlerine doğru ve reel döviz kurundan turizm gelirlerine doğru uzun ve kısa dönemde tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Kılıç ve Bayar (2014) Türkiye’de 1994-2013 yılları arasında reel döviz kuru ve turizm gelirleri ve yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmalarının sonucunda reel döviz kuru, turizm gelirleri ve yatırımlar arasında uzun dönemli pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Barati ve Ranjbar (2016) çalışmalarında Latin Amerika, Güneydoğu Asya ve İran (1995-2011) Reel milli gelir ve döviz kuru katsayılarının turizm geliriyle pozitif ilişkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Bağımlı değişken olan reel döviz kurunun milli geliriyle negatif ilişkiye sahip olduğu ve milli gelir ve reel döviz kurunun turizm gelirleriyle pozitif ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

2.TÜRKİYE TURİZM SEKTÖRÜ

2.1.Türkiye’de Turizm Sektörünün Gelişimi

Türkiye’de ilk turizm faaliyetleri ile ilgili verilebilecek örnekler arasında Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkiye’ye getirilmekte olan buharlı gemiler sayılabilmektedir. II. Mahmut döneminde “Kırlangıç” adlı buharlı geminin alımı ile başlanan deniz taşımacılığı, başka buharlı gemilerin alımıyla da gelişmiştir. Bu gemiler ile birçok sefer yapılmıştır. Ayrıca bu gemiler Türkiye Denizcilik İşletmeleri Genel Müdürlüğü’nün de başlangıcı olmuştur. 19. yüzyılın sonla-

rı ile 20. yüzyılın başlarında Orient Express'in İstanbul'a seferler yapmasıyla otellerin açılmaya başlandığının göstergesidir. Türkiye'nin ilk oteli Otel d'angleter 1841 yılında hizmete girmiştir. 1892 yılında ise Büyük Londra Oteli hizmete açılmıştır. O zamanlarda açılan otellerden en ünlüsü olan Pera Palas hizmetine günümüzde de halen devam etmektedir. Türkiye 1923 yılındaysa her kurumda yeniden yapılanmaya başlangıç yapmıştır (Kozak, 2012: 125-126).

1980'li yıllara gelinceye kadar turizm sektörüne devlet bünyesinde yeteri kadar önem verilmediği açık bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin 1980'li yıllardan önce turizm konusu bakımından günümüzdeki gibi yabancı yatırımları ülkeye çekme hususunda sorunlu olduğu bilinmektedir. Uluslararası bağlamda turizm konusunda sıkıntılar çekilmesinin en önemli sebepleri arasında yabancı sermaye karşısı olan yerli yöneticilerin ve ekonomistlerin bakış açıları gösterilebilir (Dalgın vd., 2015: 176). Türkiye, 1980'li yıllardan sonra dünyaca ünlü ve tanınmış bir turizm ülkesi olmuştur. Şu anda dünya çapında uluslararası turizm varışları bakımından dünyada gidilecek ilk 10 içerisinde yer almaktadır. Uluslararası turistlerin geliş dünya çapında artarken, birçok turizm alanı benzer turizm pazarları için rekabet etmektedir. Türkiye de önemli pay yakalamada çok başarılı olmuştur. Her ne kadar Türkiye'nin başarısına katkıda bulunan birçok faktör olduğu tartışılabilir olsa da, Türkiye'nin uzun dönemli planlama yaklaşımının önemli oranda etkisinin olduğu söylenebilir (Öztürk ve Van Niekerk, 2014: 193).

2.2. Türkiye Turizm Sektörünün Ekonomideki Yeri ve Önemi

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün 2018 yılı verilerine göre Türkiye, 46 milyon uluslararası turistle dünya turizminin yaklaşık % 6,4'ünü temsil etmiştir. Uluslararası turist sayısı bakımından 2018'de dünyanın 6. ülkesi olmuştur. 2018'de Türkiye'ye 46 milyon turist gelmiş, 25,2 milyar \$ gelir elde etmiştir. Yalnızca iki Türk turist alanı, İstanbul ve Antalya yaklaşık 23 milyon turist çekmiştir. TURSAB istatistiklerine göre turizm gelirleri Türkiye'deki GSMH'nin % 4'üne denk gelmektedir ve dış ticaret açığının % 40'ından çoğunu karşılamaktadır. Buna ilave olarak turizm, resmi işsizlik rakamının yaklaşık % 11 olduğu bir ülkedeki tüm istihdamın yaklaşık % 18'ini temsil etmektedir. Turizm, sadece gelişmekte olan ülkeler için değil, aynı zamanda gelişmiş ülkeler için de turizm işletmeleri için sermaye gereksinimi nispeten düşük ve yatırımların gerçekleştirilme süresinin nispeten kısıtlılığı nedeni ile cazip bir sektördür. Turizm, Türkiye gibi bir ülke için son derece önemli bir sektördür. Türkiye'ye gelen turist sayıları yıllara göre incelendiği zaman, turizm faaliyetlerinin mevsimsel ve ağırlıklı olarak güneş ve deniz turizmi olan bir turizm ürününe dayandığı anlaşılmaktadır. Türkiye'de turizm genellikle mevsimsel olup, güneş ve deniz tatilleri için yaz aylarında Türkiye'ye gelen turistlerden turizm gelirlerinin yaklaşık % 70'i elde edilmektedir (Koç vd., 2014: 135-136).

Turizm sektörü, dünyanın en hızlı büyüyen ve en büyük sektörlerinden biridir. Dünya üzerindeki toplam hizmet ticareti değerinin 1/3'ünü aşmaktadır (Atan ve Arslantürk, 2012: 952).

Tablo 2: Yıllara Göre Türkiye'ye Gelen Turistlerin Ortalama Harcamaları, Ziyaretçi Sayısı, Turizm Gelirleri

Yıllar	Ortalama Har- cama (\$)	Ziyaretçi Sayısı	Turizm Geliri (1000\$)
2003	850	16.302.053	13.854.866
2004	843	20.262.640	17.076.606
2005	842	24.124.501	20.322.112
2006	803	23.148.669	18.593.951

2007	770	27.214.988	20.942.500
2008	820	30.979.979	25.415.067
2009	783	32.006.149	25.064.482
2010	755	33.027.943	24.930.997
2011	778	36.151.328	28.115.692
2012	795	36.463.921	29.007.003
2013	824	39.226.226	32.310.424
2014	828	41.415.070	34.305.904
2015	756	41.617.530	31.464.777
2016	705	31.365.330	22.107.440
2017	681	38.620.346	26.283.656

Kaynak: (TÜRSAB, Erişim tarihi: 04.07.2019, https://www.tursab.org.tr/tr/turizmverileri/istatistikler/turist-sayisi-ve-turizm-geliri/2003-gelirsayi-ve-ortalama-harcama_68.html).

Tablo 2’de Türkiye Seyahat Acentaları Birliği’nin yayımlamış olduğu raporda Türkiye’deki ortalama harcamayı, ziyaretçi sayısını ve turizm gelirlerini gösteren istatistikler görülmektedir. Ortalama harcamanın en yüksek olduğu yıl 2003, en düşük olduğu yıl ise 2017 yılıdır. Turist sayısının en yüksek olduğu yıl 2015, en düşük olduğu yıl ise 2003 yılıdır. Turizm gelirin son 20 yılda en yüksek olduğu yıl 2014, en düşük olduğu yıl ise 2003 yılıdır.

2.3.Türkiye Turizm Sektörünün SWOT Analizi

Ülkemizin turizm sektöründeki güçlü-zayıf yönlerini ve fırsatları-tehditleri tespit edebilmek amacıyla T.C Kalkınma Bakanlığı’nın hazırladığı Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Turizm Özel İhtisas Komisyonu (O.İ.K) Raporu’ndan faydalanılmıştır. Sözü edilen bu raporda dünya-daki ve Türkiye’deki turizm sektöründeki gelişmeler göz önünde bulundurarak, Türkiye’nin karşı karşıya bulunduğu fırsatlar ve tehditlerle güçlü ve zayıf yönleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Onuncu Kalkınma Planı, Turizm Ö.İ.K Raporu, 2014:33-36):

Türkiye Turizminin Güçlü Yönleri (G)

- İklimin farklı turizm çeşitlerinin sunulmasına imkan tanınması,
- Zengin tarihiyle, kültürel mirasıyla ve doğasıyla sunulan turizm ürünlerinin çeşitliliği,
- Soyut kültürel mirasın zenginliği,
- Türk insanının misafirperverliği,
- Genç ve dinamik nüfus yapısı,
- Pazar payındaki yükseklik,
- Sağlık, termal ve gençlik turizminin gelişmesi,
- Kış turizmine uygun yatırımların yaygınlaşması,
- Yat turizmi için uygun kıyıların, kıyı yapılarının ve rüzgarların varlığı.

Türkiye Turizminin Zayıf Yönleri (Z)

- Altyapıların, hizmetlerin kalitesinin ve yan sektörlerin hızlı talep artışlarını karşılayamaması,
- Büyük otellerin çevre ve özgün mimariyle uyumsuzluğunun olması,

- Turizm işletmeleri belgelerinin farklı standartlar taşıması,
- Doğal, tarihi ve soyut kültürel mirasın yeteri kadar korunamaması,
- Tanıtım ve pazarlamaya ayrılan kaynakların azlığı,
- Çevre bilincinin oluşmaması,
- Kaynakların farklı karar vericilerde olması sebebiyle turizmin gelişiminin bütüncül yaklaşımın olmaması,
- Yerel halkın ve yetkililerin karar mekanizmalarına yeteri kadar katılamaması.

Türkiye Turizmi İçin Fırsatlar (F)

- Avrasya bölgesinin ve Körfez ülkeleriyle ilişkilerin ekonomik ve siyasal açıdan önemli hale gelmesi,
- Doğu Akdeniz'in cazibesinin artması,
- Eğitim seviyesi yüksek turistlerin sayılarının artması,
- Gelişen ulaşım imkanlarıyla uzun mesafeli seyahatlerin artması,
- Ucuz havayolu taşımacılığının katkısı,
- Ege ve Akdeniz'den sonra Karadeniz'in de kruvaziyer turizmine dahil olması,
- Türkiye'ye yönelik ilginin artması,

Türkiye Turizmini Tehdit Eden Faktörler (T)

- Jeopolitik konumundan kaynaklanan dış tehditler,
- AB'ne katılım sürecinin yavaş ilerlemesi,
- Rakiplerin rekabet gücünün gelişmiş olması,
- Küresel iklim değişikliği,
- Kıyılarda yoğun kullanım sebebiyle koruma kullanma dengesinin bozulması,
- Turistik noktaların etrafındaki çarpık yapılaşma.

2.4. Türkiye'de Turizm Sektörünü Etkileyen Temel Faktörler

Turizm sektörü hem ölçek, örgütlenme, yatırım, yönetim boyutları ile ve hem de geriye ileriye bağımlılığı, çok yönlülüğüyle özel deneyimi ve bilgiyi gerektirmektedir. Bunun dışında teknolojinin yakından izlenmesi zorunluluğu da sektörün özelliklerindendir. Fakat ne olursa olsun diğer sektörler ile karşılaştırıldığı zaman turizm sektörünün hızlı gelişim gösteren bir sektör olduğu reddedilemez bir gerçekliktir. Globalleşen dünyada kitlesel ve ekonomik bir olgu haline gelmesi ile ülke ekonomilerinin üzerindeki pozitif katkılarının artması turizm sektörünün ekonomi açısından önemini daha çok öne çıkarmıştır. Turizm sektöründe, turizm ürünlerinden faydalanmak için o ürünlerin bulunduğu ülke veya bölgeye gelinmesi ile turistlerin çeşitli mal ve hizmetler için harcamalar yapmasının gerekmesi turizme ev sahipliği yapan ekonomilerde “şelale” etkisi yaratmaktadır. Örneğin öncelikle restoran, taksi, oteller, gibi turistik arz faktörlerinde başlayan harcamalar ardından ekonominin diğer alanlarına doğru yayılmaktadır. Bu durum bilhassa turizm sektörünün ekonominin diğer sektörleriyle önemli ölçüde girdi alışverişi olan bir sektör özelliği göstermesine neden olmaktadır. Bu sebeple turizm sektörü hem diğer sektörlerdeki ge-

lişmeden etkilenmekte hem de diğer sektörlerin gelişmesine destek olmaktadır. Ekonomik gelişme sürecinde bu ilişki, yapısal bağıllık kavramı içerisinde yer alarak bir sektörün ekonomik gelişmedeki önemine de işaret etmektedir (Şit, 2014, s.138).

3.TÜRKİYE’DE DÖVİZ KURUNDAKİ YÜKSELMENİN TURİZM SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

Bu çalışmanın amacı döviz kurlarında yaşanan yükselmelerin turizm sektörüne olan etkisinin Türkiye örneği üzerinde 2010-2018 yılları arasında incelenmesidir. Bu amaçla yapılan çalışmanın yöntemi nicel araştırma yöntemidir. Çalışmada ilgili yıllardaki döviz kurlarının değişimi ve turizm sektörüne ilişkin gelir verileri, turist sayıları incelenmiştir. Bu çalışmada söz konusu amacı gerçekleştirmek için literatür taraması yapılmış, alandaki çalışmalar incelenmiş, çeşitli kitap, makale, internet siteleri ve istatistiksel veriler kullanılmış ve bir yargıya varılmaya çalışılmıştır.

3.1.Döviz Kurunun Turist Sayısına Etkisi

Döviz kurunun turist sayısına etkisinin incelenmesi açısından aşağıdaki tablo oluşturulmuştur. Tabloda döviz cinsi olarak ABD dolarının satış fiyatı baz alınmıştır. Tabloda yıllara göre 2010-2018 arasında Türkiye’ye gelen turist sayıları ve döviz kuru seyri verilmiştir.

Tablo 3: Döviz Kuru (ABD Doları-Satış) - Turist Sayısı (1000 kişi)

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018*
Döviz Kuru	1,51	1,68	1,80	1,91	2,19	2,72	3,03	3,65	4,81
Turist Sayısı	32.997	36.769	37.715	39.860	41.627	41.114	30.906	37.969	37.033

* Ocak-Eylül (9 Aylık Veri)

Tablo genel olarak incelendiğinde döviz kurunun artışıyla turist sayısının da arttığı gözlemlenmektedir. Bu durumun istisnası 2015 ve 2016 yıllarında görülmektedir. Bu durumun daha iyi görülebilmesi için aşağıdaki grafik oluşturulmuştur.

Grafik 1: Döviz Kuru (ABD Doları-Satış) - Turist Sayısı

Görüldüğü gibi döviz kuru arttıkça turist sayısı da artmaktadır. Turist sayısındaki artışın nedeni, turist olarak gidilen ülkede kendi ülke paralarının değerli olmasıyla açıklanabilir. Böylece daha az masraf yaparak daha fazla ve daha kaliteli turistik faaliyetlerde bulunabilmektedirler.

3.2.Döviz Kurunun Turizm Gelirlerine Etkisi

Döviz kurunun turizm gelirlerine etkisi, aşağıdaki tablo ile açıklanmaya çalışılmıştır. Döviz kurunun artmasıyla turist sayısı artarken, yerel paranın değerinin düşmesi, yabancı paranın değerlendirilmesiyle turizm gelirleri düşmektedir. Tablo incelendiğinde döviz kurunun düşük olduğu yıllarda bilhassa 2010-2015 yılları arasında turizm gelirlerinin yüksek olduğu, döviz kurunun hızla yükseldiği son 3 yılda turizm gelirlerinin azaldığı görülmektedir. Örneğin döviz kuru ortalamasının 2,19 olduğu 2014 yılında turizm geliri 27.7 milyar dolar iken, kur ortalamasının 3,03 olduğu 2016 yılında 15.9 milyar dolara kadar düşmüştür. Benzer şekilde döviz kuru ortalamasının 3,65 olduğu 2017 yılında turizm geliri 20.2 milyar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4: Döviz Kuru (ABD Doları-Satış) – Turizm Geliri (Milyar Dolar)

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018*
Döviz Kuru	1,51	1,68	1,80	1,91	2,19	2,72	3,03	3,65	4,81
Turizm Geliri	19.1	22.2	22.4	25.3	27.7	25.4	15.9	20.2	18.6

* Ocak-Eylül (9 Aylık Veri)

3.3.Döviz kurunun Turizm Maliyetlerine Etkisi

Döviz kurunun turizm maliyetlerine de etkisi söz konusudur. Bu etki kendisini çok farklı yönlerden gösterebilir. Döviz kurunun bir ülke ekonomisi içerisinde yükselmesi turizm sektörüne girdi olan pek çok ürünün fiyatının artması anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla turizm maliyetleri de artacaktır. Bu maliyetler ulaşımdan aydınlatmaya, iklimlendirmeden gıda ürünlerine, içeceklerden temizlik maddelerine kadar her alanda söz konusu olur. Döviz kurunun yükselmesiyle artan turizm maliyetlerinin turistlerle yansıtılması zorunluluğu ortaya çıktığında ise hem tu-

rist sayısında azalma hem de turizm gelirlerinin azalmasına neden olabilir. Tam tersi durumda ise yani döviz kurunun düşmesi, turizm maliyetlerini düşürürken, turist sayısının azalmasına ancak turizm gelirlerinin artmasına neden olabilir. Ayrıca yerli turizm hareketlerinin de artmasına neden olabilir.

3.4.Döviz kurunun Turizm Sektörüne Net Etkisi

Bir ülke ekonomisinde döviz kurları, ekonomide uygulanan döviz kuru sistemlerine göre iki şekilde yükselir. Bunlardan biri de sabit döviz kuru sistemi uygulanan ekonomilerde hükümetlerin aldığı bir karar ile devalüasyon yapılmasıdır. Devalüasyon olarak ifade edilen döviz kurunun yükseltilmesi ve ulusal paranın yabancı paralar karşısında değersizleştirilmesi ülkeye uluslararası fiyat avantajı sağlayacaktır. Esnek kur sistemlerinde ise; döviz kuru, döviz piyasasında döviz arz ve talebine bağlı olarak yükselmektedir. Bu durum ise değersizleşme kavramı ile açıklanmakta, devalüasyon kavramı kullanılmamaktadır. Devalüasyon genellikle ödemeler bilançosu açığı sorunu yaşayan ülkelerin yönetimlerince başvurulmuş ve ödemeler bilançosundaki dengesizlikleri gidermek amacıyla başvurulmuş bir yöntemdir. Devalüasyon sonucu dış ticaret dengesindeki hareketlilik iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Birincisi, yurtdışı malların fiyatlarında göreceli artış olduğu için ithalatta daralma yaşanır, ikincisi ise; yurtiçi mal ve hizmetlerin göreceli fiyatı düşeceği için ihracatta ve hizmet gelirlerinde artışlar oluşmaktadır. Kısacası, devalüasyon, ithal malların fiyatlarını yurtiçi talebin erişemeyeceği düzeye çekerek, ithalatı azaltıcı etki yapmaktadır. Bu durum doğal olarak döviz tasarrufu sağlanmaktadır. Ayrıca devalüasyon yurtiçinde üretilen mallarında yurtdışı talep açısından daha cazip hale getirmektedir. Bu durum ise doğal olarak döviz girişi sağlamaktadır. Söz konusu her iki etki de cari işlemler değerinin gerçekleşmesini sağlar. Bununla birlikte devalüasyon aynı zamanda ithal malların fiyatlarını arttırarak, özellikle dışa bağımlı bir ekonomide maliyet enflasyonuna neden olur. Buna ek olarak, döviz cinsinden oluşan borçların ödenme gücünü olumsuz etkiler. Nitekim devalüasyon ile sonuçlanan sabit kur rejimleri, uygulandıkları ülkelerde ekonomik ve mali politikalarda başarısızlığa yol açtıkları belirlenmiştir. Bu nedenle, ülkeler dış ticaret açıkları yaşamalarına rağmen devalüasyona kaçınmaktadırlar (Ünlüöner vd., 2011:186).

Ülkeler üretmiş oldukları mal ve hizmetleri uluslararası piyasalarda fiyat açısından çekici hale getirmek istediklerinde milli paralarının değerlerini ayarlama yolunu seçebilirler. Bu durum milli paranın başka ülkelerin paraları karşısında değerinin düşürülmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Devalüasyon olarak adlandırılan bu işlem sonucunda, yabancı turist sayısı ve turist başına ortalama harcama miktarı artabilir. Ancak kur ayarlamaları turizm sektörü için her zaman olumlu sonuçlar vermeyebilir. Döviz kuru yüksekliği, dış turizmi olumlu olarak etkileyen önemli faktörlerden biridir. Kısa dönemde turizm talebi üzerinde fiyatların etkinliği oldukça yüksektir. Seyahat etmeyi planlayan ve belirli bir bütçeye sahip turist, döviz kuru yüksekliği nedeni ile daha ucuz hale gelen ülkeleri tercih edecektir. Çünkü bu durum turist için bir tüketici rantı teşkil edeceğinden, turist seyahat bütçesine ve planına göre tasarladığı turistik mal ve hizmeti, ödemeye hazır olduğu fiyattan daha düşük fiyata satın alma imkanına kavuşacaktır. Böylece daha uzun süre ve maksimum avantajla tatil yapmasına imkan veren ülkeyi tercih edecektir. Bu durumda olan bir turist için aşağıdaki alternatifler söz konusu olabilir (Olalı ve Timur, 1988:308):

- Turist döviz kurunun yüksek olduğu ülkeye gittiğinde daha çok mal ve hizmet satın alabilir,
- Döviz kurunun yüksek olduğu ülkeyi tercih eden turist, daha kaliteli mal ve hizmet sunan otel, restoran vb. yerlerden mal ve hizmet satın alabilir,

- Döviz kurunun yüksek olduğu ülkeyi tercih eden turist o bölgede daha uzun süre kalabilir,
- Turist birden fazla ülkeyi ziyaret etmeyi düşünüyorsa, diğer ülkelere gitmekten vazgeçerek tatilinin tamamını döviz kurunun yüksek olduğu ülkede geçirebilir,
- Kendi ülkesinde satın almayı düşündüğü bazı tüketim ve donatım mallarının alımını daha sonraya erteleyebilir.

Uzun dönemde, turizm talebi üzerinde fiyatların etkinliği daha farklı şekilde ortaya çıkar. Coğrafik açıdan elverişli, alt ve üst yapı donanımı yeterli olan bir ülkede döviz kuru yükseldiğinde, turistik akımların bu ülkeye daha fazla yönelmesi sağlanabilir. Aynı zamanda ülkenin turizm bakımından ucuz olduğu duyuldukça, o ülkeye giden turistlerin sayısı daha da artar. Hatta tatilini kendi ülkesinde geçirmeyi planlayan turistler dahi, aynı harcama ile dış seyahatin gerçekleşeceğini düşünerek, parasını döviz kuru yüksek olan ülkeye gider (Ünlüöner vd., 2011:187).

Döviz kuru yüksekliği nedeniyle yurtdışı seyahatler daha pahalı hale gelir. Bu da kişilerin dış turizm yerine iç turizme yönelmesi sonucunu doğurur. Turistik akımların ülkeye yönelmesi ve iç turizmin gelişmesi, sektörün iş hacmini artıracığından, bu canlanma uzun dönemde yatırımları uyarıcı etki oluşturabilir. Ülkemizde döviz kurlarında yaşanan artışlar turizmi iki şekilde etkilemektedir. Birincisi, kur artışlarıyla Türkiye'nin paraları Türk Lirası karşısından değerlendirilen yabancılar için biraz daha ucuzlamasıyla, cazip hale gelecek ve ziyaretçi sayısı artacaktır. İkinci etkisi ise bu kur artışlarıyla yurtdışının Türkler için daha da pahalılaşması sebebiyle dış turizmde yavaşlama olabilecek ve buradan iç turizme bir miktar kayma yaşanabilecektir.

Çalışmada döviz kuru yüksekliği ile turizm gelirleri arasındaki ilişkileri incelerken yabancı ziyaretçi ve yurt dışında ikamet eden vatandaş ziyaretçilerden elde edilen turizm gelirlerinin yıllara göre dağılımına ve ilgili yıllardaki döviz kurlarının gelişimine bakmak gerekmektedir.

Tablo 5: 2010-2018 Yılları Arasında Döviz Kur Ortalamalarında Değişiklik

Döviz Cinsi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
(USD) Alış	1,50	1,67	1,79	1,90	2,19	2,72	3,02	3,65	4,81
(USD) Satış	1,51	1,68	1,80	1,91	2,19	2,72	3,03	3,65	4,82
(EUR) Alış	1,99	2,32	2,30	2,53	2,91	3,02	3,34	4,12	5,66
(EUR) Satış	2,00	2,33	2,32	2,53	2,91	3,02	3,35	4,12	5,67
(RUB) Alış	0,05	0,06	0,06	0,06	0,06	0,04	0,05	0,06	0,08
(RUB) Satış	0,05	0,06	0,06	0,06	0,06	0,05	0,05	0,06	0,08

Kaynak: TCMB, Kurlar, https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kurlar_tr.html, Erişim Tarihi: 21.01.2019.

Tablo 6: Yabancı Ziyaretçi ve Yurt Dışında İkamet Eden Vatandaş Ziyaretçilerden Elde Edilen Turizm Gelirlerinin Yıllara Göre Dağılımı

YIL	TOPLAM				TURİZM GELİRİNİN GSYİH İÇİNDEKİ PAYI (%)	YABANCI ¹		VATANDAŞ ²	
	GELEN ZİYARETÇİ SAYISI	ÇIKAN ZİYARETÇİ SAYISI	TURİZM GELİRİ	ORT. HARCAMA		TURİZM GELİRİ	ORT. HARCAMA	TURİZM GELİRİ	ORTALAMA HARCAMA
			(1000 \$)	(\$)		(1000 \$)	(\$)	(1000 \$)	(\$)
2010	32.997.308	33.027.943	24.930.997	755	3,2	19.110.003	670	5.558.366	1.231
2011	36.769.039	36.151.328	28.115.692	778	3,4	22.222.454	709	5.638.484	1.168
2012	37.715.225	36.463.921	29.007.003	795	3,3	22.410.364	715	6.354.378	1.241
2013	39.860.771	39.226.226	32.308.991	824	3,4	25.322.291	749	6.760.180	1.252
2014	41.627.246	41.415.070	34.305.903	828	3,7	27.778.026	775	6.289.260	1.130
2015	41.114.069	41.617.530	31.464.777	756	3,7	25.438.923	715	5.843.074	970
2016	30.906.680	31.365.330	22.107.440	705	2,6	15.991.381	633	5.964.853	978
2017	37.969.824	38.620.346	26.283.656	681	3,1	20.222.971	630	5.908.752	903
2018 (*)	37.033.145	35.976.933	22.972.492	638		18.656.205	608	4.212.850	793

(*) : Ocak-Eylül

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://www.kultur.gov.tr/Eklenti/58374,table-3-tourism-receipts-expenditures-and-average-expen-.xls?0>, Erişim Tarihi: 21.01.2019.

Ülkemize 2010 yılında 32.997.308 ziyaretçi gelmiş, 24.930.997 milyar dolar turizm geliri sağlanmıştır. Aynı yılda gelen ziyaretçilerin ortalama harcamaları kişi başı 755 dolar olmuştur. 2018 yılının ilk 9 ayında ise 37.033.145 ziyaretçi ülkemize gelmiş ve turizm geliri 22.972.492 milyar dolar olmuştur. 2018 yılında ziyaretçilerin kişi başı 638 dolar harcadıkları görülmüştür. Rakamlar biraz incelenecek olursa 2010 yılında 2018 yılının ilk 9 ayına göre daha az ziyaretçi gelmiş olmasına rağmen, elde edilen gelirin aynı oranda artmadığı hatta dolar bazında azaldığı anlaşılmaktadır. Diğer bir ifade ile 2010 yılında ziyaretçiler kişi başı 755 dolar harcama yapmaktayken 2018 yılında bu harcama miktarı 638 dolara kadar düşmüştür. Kişi başı harcamalarındaki bu azalmanın nedeni olarak kanaatimizce döviz kurları etkili olmaktadır. Daha farklı bir bakış açısıyla ülkemize gelen yabancı ziyaretçiler 2010 yılında 755 dolara turizm hizmetlerini satın alabilirlerken, 2018 yılında aynı hizmetleri 638 dolara alabilmektedirler. Türk Lirası'nın değer kaybetmesiyle turizm gelirlerinde dolar bazında düşüş görülürken Türk Lirası bazında artış olduğu söylenebilir. Basit bir hesap yapacak olursak;

2010 yılında 755 doların alış (yıllık ortalama) fiyatı üzerinden TL karşılığı,

$$755 \times 1.50 = 1.132,5 \text{ TL'dir.}$$

2018 yılında 638 doların alış (yıllık ortalama) fiyatı üzerinden TL karşılığı,

$$638 \times 4.81 = 3.068,78 \text{ TL'dir.}$$

Bu basit hesaptan anlaşılabileceği gibi son 8 yıl içerisinde Türk Lirası yaklaşık 3 kat değer kaybetmiştir. Bu nedenle döviz kurunun yükselmesi ülkemiz turizm pazarını yabancı döviz sahibi ziyaretçiler için cazip hale getirmektedir. Ülkemize gelen ziyaretçi sayısı artarken, turizm gelir-

leri dolar bazında artmamaktadır. Artış Türk Lirası olarak göreceli bir artış olarak değerlendirilebilir.

Konunun daha anlaşılabilir olması açısından X Turizm Firması'nın 2017 ve 2018 yıllarına ait finansal tabloları incelenmiş ve yıl sonları itibarıyla esas faaliyet kârları TL ve Dolar olarak karşılaştırılmıştır. Söz konusu firmanın 2017 yılındaki esas faaliyet kârı 4.171.517 TL, 2018 yılı esas faaliyet kârı ise 4.748.050 TL olarak gerçekleşmiştir. İlgili yıllara ait ABD Doları cinsinden döviz kurlarına bakıldığında 2017 yılında dolar kurunun 3,65 TL olduğu, 2018 yılında ise 4,81 TL olduğu görülmektedir. Buna göre 2017 yılında 4.171.517 TL ile 1.142.881 dolar alınabilirken, 2018 yılında 4.748.050 TL ile 987.120 dolar alınabilmektedir. Dolayısıyla X Turizm Firması'nın 2017 ve 2018 yılları arasında TL cinsinden kârının arttığı görülmektedir. Ancak döviz kuru cinsinden bakıldığında ise zararda olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sonuç olarak döviz kuru artışı işletmenin esas faaliyet kârlarını olumsuz yönde etkilemiştir denilebilir.

SONUÇ

Parasal aktarım mekanizmalarının işleyi açısından gerçek boyutta ele alınan başarılı bir döviz kuru büyük öneme sahiptir. Parasal durumun en önemli etkenlerden bir olan döviz kuruyse reel ekonomi üzerinde önemli etkisiyle birlikte, ithalat ihracat ve bilançoyuda etkilediği bilinmektedir.

Emeğin yoğun olarak kullanıldığı ve hizmet pazarlama alanı olarak bilinen turizm sektörü imatlardan tarıma kadar birçok alanla bağlantılı olması nedeniyle ülke ekonomisi açısından farklı bir öneme sahiptir. Ulaştırmadan, konaklamaya, yiyecek içecek hizmetlerinden sağlık hizmetlerine kadar çok farklı ve geniş bir yelpazede alt sektörler bulundurması sebebiyle dünya ekonomisinde önemi giderek artan ve zamanla da kaybetmeyecek bir sektördür. 80' li yıllar sonrasında önemi ve bilinirliği artması nedeniyle fazlaca talep edilir olmasıyla birlikte turizm sektörü yaşanan döviz darboğazlarından etkilenmektedir.

Dünyadaki artışıyla birlikte Türkiye'de de önemi her geçen gün artarak küresel oranda yaşanan yoğun rekabet pazarından başarıyla çıkmaya çalışmaktadır. Turizmin dahil olduğu bu sektör ekonomi olarak döviz ve oluşan kur dalgalanmalarında yaşanan yüksek değerli değişimler sektördeki hareketliliği ve buna bağlı oluşacak trendleri belirleme açısından önemlidir. Ülke dışına seyahat edecek olan bireyler kendi ülke paralarının değerli olduğu, daha konforlu, daha ucuz ve daha uzun süre konaklayabilecekleri bir ülkeyi destinasyon yeri olarak belirlemektedirler. Seyahat edecek olan turistler açısından döviz kurunun yüksek olduğu, diğer bir deyişle kendi ulusal paralarının daha değerli olduğu ülkeleri tercih etmeleri, tercih edilen ülkelerin ekonomileri için de önem taşımaktadır.

Hem küresel hem de yerel boyutta yaşanan ekonomik gelişmeler döviz kuruna bağlı olarak önemli ölçüde etkilenmektedir. Sermaye sağlaması, dış ticaret açığının azalması gibi nedelerle önemli yarar sağladığı görülmektedir. Fiyat rekabekine göre büyüme stratejisi hedefleyen ve turizmin önemini göz ardı etmeyen ülkeler açısından dövizde yaşanan değişiklikler turizmi çok fazla etkilemektedir. Fiyatla kalite arasındaki bağı iyi biçimde ayarlayan ülkeler yaşanan fiyat ve döviz etkilerinden tuizm olarak daha az atkilendiği saptanmaktadır.

Türkiye'de döviz kurunun artmasıyla yabancıların para değerleri yükselmekte, böylece ülke turizmi yabancılar yönüyle daha ucuz bir duruma dönüştürmektedir. Sonuç olarak talebin artmasıyla birlikte gelir oranında o ülkenin ekonomisinde arttığı görülmektedir. Döviz kuru yüksekliği ülke ekonomilerinde iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan birincisi devalüasyon ile döviz

kurunu yükseltilmesi, diğeri de serbest döviz kuru sisteminde arz talep dengesi gereğince döviz kurundaki artıştır. İster sabit döviz kuru sisteminde devalüasyon yoluyla, isterse serbest döviz kuru sisteminde arz talebe göre olsun döviz kurunun yükselmesi turizm hareketlerini etkilemektedir. Eğer reel kurlar düşük olsaydı yabacılar açısından turizm pahalı hale gelir talepler ve gelir de azalır duruma dönüşmektedir. Sonuçta turizm gelirlerini arttırmak isteyen ülkeler reel döviz kurlarının en önemli araç olduğunu göz ardı etmemlidir. Çünkü, döviz kurunun yüksekliği yurt dışından gelen turist sayısını arttırırken diğer tarftan ülkeye giren döviz cinsinden para azalmakta, buna karşın yerel para cinsinden elde edilen gelirden o oranda artmaktadır.

Araştırmamıza konu olan 2010-2018 yılları arasında Türkiye için bakıldığında döviz kuru yüksekliğinin uluslararası turizm hareketlerini iki şekilde gerçekleşmektedir. Birinci etki yurt dışından gelen turist sayısının döviz kurunun yükselmesiyle arttığıdır. İkinci etki ise yurt dışına gitmeyi düşünün yerli turistin bundan vazgeçerek yurt içi turizm tercihlerine yönelmesi şeklinde olmaktadır. Yapılan bu çalışma sonrasında son 10 yıllık süre içinde ülkemizdeki döviz kurlarındaki (ABD Doları, Euro ve Rus Rublesi) değişimlerle, Türkiye'nin bu süre içinde elde ettiği turizm gelirleri karşılaştırılarak döviz kuru yüksekliği ile turizm gelirleri arasındaki ilişki analiz edilmesi sonucunda dövizdeki artış işletme karlılığını olumsuz yönde etkilediği saptanmıştır. Belirlenen yıllar arasında daha az ziyaretçi gelmiş olmasına rağmen, elde edilen gelirin aynı oranda artmadığı hatta dolar bazında azaldığı belirlenmiştir. Kişi başı harcamalardaki azalmanın nedeni olarak döviz kurlarındaki değişikliğin etkili olduğudur. Kurdaki görülen bu yükseklik ülkeye gelen turiz sayısı ile birlikte döviz miktarını arttırırken, hizmet alan turistlerin daha az ödeme yaparak sunulan hizmetten daha fazla yaralandığı görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Aktaş A.R., Özkan, B., Kaplan, F. ve Brumfield, R. G. (2014). Exchange rate volatility: effect on Turkish tourism income. *Management studies*, Vol. 2, No. 8, 493-499.
- Arat, K. (2003). Türkiye’de optimum döviz kuru rejimi seçimi ve döviz kurlarından fiyatlara geçiş etkisinin incelenmesi. *Uzmanlık tezi*, TCMB.
- Atan, S. & Arslantürk, Y. (2012). Tourism and economic growth nexus: An input output analysis in Turkey. *Procedia-social and behavioral sciences*, (62): s. 952-956.
- Aydın, O. (2016). Tourism income of Turkey: A panel data approach. *procedia economics and finance*, (38): s. 245-256.
- Barati E. ve H. Ranjbar (2016). Granger causality and dynamic relationship between the actual values of receipt derived from tourism, national income and exchange rates in selected countries in selected countries with tourist attraction. *International business management*, 10 (16), 3389-3395.
- Bozkurt, K. ve Pekmezci, A. (2015). Turizm talebi ve döviz kuru şokları: Türk turizm sektörü için ekonometrik bir analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF dergisi*, Ağustos, 10(2), ss.91-105.
- Erkan B., Kara, O. ve Harbalıoğlu, M. (2013). Türkiye’de turizm gelirlerinin belirleyicileri. *Akademik bakış dergisi*, S. 39, 1-20.

- Bandula P. M. J. (2013). Determinants of demand for international tourism in Sri Lanka: an econometric evaluation. *International journal of business. Economics and law*, vol. 2, issue. 2, 22-27.
- Dalgın, T., Karadağ, L. ve Bingöl, Z. (2015). Türkiye'de turizm girişimciliğinin gelişimi ve turizmle ilgili sağlanan teşvikler. *Ekonomi ve yönetim araştırmaları dergisi*, (4): s. 174-184.
- Dinçer, M. Z., Dinçer-İstanbul, F. ve Ustaoglu, M. (2015). Reel effective exchange rate volatilities impact on tourism sector in Turkey: An empirical analysis of 2003-2014. *Procedia economics and finance*, (23): s. 1000-1008.
- Ekşi, E. (2002). Döviz kuru, Türkiye’de uygulanan kur politikaları ve döviz piyasası. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Kılıç, C. ve Bayar, Y. (2014). Effects of Real exchange rate volatility on tourism receipts and expenditures in Turkey. *Advances in management&applied economics*, Vol. 4, No. 1, 89-101.
- Koç, E., Yumuşak, S., Uluköy, M., Kılıç, R. ve Toptaş, A. (2014). Are internship programs encouraging or discouraging?—A viewpoint of tourism and hospitality students in Turkey. *Journal of hospitality, leisure, sport and tourism education*, (15): s.135-142.
- Koyuncu, F. T. (2015). Turizm gelirinin Türkiye’nin makro ekonomik performansına katkısı: ekonometrik bir çözümleme. *Uluslararası sosyal araştırmalar dergisi*, cilt. 8, sayı. 38, 959-968.
- Kozak, N. (2012). Genel turizm bilgisi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Mahmoudinia, D., Soderjani, E. S. & Pourshahabi, F. (2011). Economic growth, tourism receipts and exchange rate in MENA zone: Using panel causality technique. *Iranian economic review*, vol. 15, no.29, 129-146.
- Nasır A. M., Wu, J. ve Guerrero, J. C. (2015), Economic growth, exchange rate and constrained competitiveness of the tourism sector in andalucia. *International journal of management and economics*, No. 48, 84-100.
- Olalı, H. ve Timur, A. (1988). Turizm ekonomisi, İzmir: Ofis Ticaret Matbaacılık Şti.
- Öncel, A., İnal, V. ve Torusdağ, M. (2016). Türkiye’de reel döviz kuru-turizm gelirleri ilişkisi: 2003-2015 dönemi için ampirik bir uygulama. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi. İktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi*, Bahar, Sayı:2, ss.125-142.
- Özel, S. (2000). Türkiye’de Enflasyon, Devalüasyon ve Faiz, İstanbul: Alkım Yayıncılık.
- Öztürk, A. B. ve Van Niekerk, M. (2014). Volume or value: A policy decision for Turkey' s tourism industry. *Journal of destination marketing & management*, (3)(4): s. 193-197.
- Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası iktisat-teori, politika ve uygulama. Onbeşinci baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2009). Uluslararası iktisat, teori, politika ve uygulama. İstanbul: Güzem Can Yay.

- Şen, A. ve Şit, M. (2015). Reel döviz kurunun Türkiye'nin turizm gelirleri üzerindeki etkisinin amprik analizi. *Journal of Yasar university*, 10/40, 6752-6762.
- Şit, M. (2014). Türkiye'de turizm sektörünün performansına etki eden faktörlerin amprik analizi. Yayımlanmamış doktora tezi, Malatya.
- Tang, C.F. (2011") Is the tourism-led growth hypothesis valid for Malaysia? A view from disaggregated tourism markets. *International journal of tourism research*, 13, pp. 97-101.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://www.kultur.gov.tr/Eklenti/58374,table-3-tourism-receipts-expenditures-and-average-expen-.xls?0>, adresinden erişildi. (ET: 21.01.2019).
- TCMB, Kurlar, https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kurlar_tr.html, adresinden erişildi. (ET: 21.01.2019).
- Uğuz, S. Ç. ve Topbaş, F. (2011). Döviz Kuru oynaklığı turizm talebi ilişkisi. paper presented at EconAnadolu 2011:Anadolu international conference in economics II June 15-17, 2011, s. 1-11, Eskişehir, Turkey.
- Ünlüöner, K.; Tayfun, A. ve Kılıçlar, A. (2011). Turizm ekonomisi. 3. Basım, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Velioğlu, C. (1997). Döviz kuru, "Türkiye'de uygulanan kur politikaları ve döviz piyasası". İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.